

Redaktionen af Jysk Ordbog har i anledning af institutjubilæet (omtalt s. 2) opfordret en af instituttets veteraner, professor i nordisk sprog og litteratur Niels Åge Nielsen til at fortælle om “instituttet i gamle dage”.

NIELS ÅGE NIELSEN:

SÅDAN STARTEDE DET

23. marts 1932 stod der på en lille reklameseddel udsendt til en række dagblade fra Universitetsforlaget i Aarhus: “Hr. Redaktør! Hermed har vi Fornøjelsen at sende til behagelig Anmeldelse i Deres Blad: SPROG OG KULTUR, udgivet af Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning ved Peter Skautrup og H.P. Hansen. Vi beder Dem venligst tilsende os det Nummer af Bladet, hvori Anmeldelsen findes. Ærbødigst Universitetsforlaget i Aarhus.”

Omslaget af det nye tidsskrift bar et cirkelrundt bomærke med den store Jellingesten og udenom teksten “Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning”. Første hæfte var på 64 sider. Docent i dansk sprog Peter Skautrup havde bl.a. skrevet en artikel, der mandede ud i en spørgeliste om mølle-terminologi. Og museumsforstander H.P. Hansen (Herning) havde leveret forskellige folkemindebidrag.

Instituttet bag tidsskriftet var det først oprettede ved den “Universitetsundervisning i Jylland”, der snart efter (nemlig i 1933) skulle blive til Aarhus Universitet. Instituttets stiftende møde fandt sted 19. december 1932.

Men det var økonomisk vanskelige tider. Et af instituttets første projekter (sammen med Jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur), udgivelsen af Jens Lunds bog om “Morsingmålets Lyd- og Formlære”, opnåede først senere Carlsbergfondets støtte. Som professor Poul Andersen (København) udtrykte det i et brev til Skautrup - på baggrund af nedskårne bevillinger til Udvalg for Folkemaal: “.. det undrer mig ikke at høre, at I intet fik; det er den samme Ynk overalt.”

Det ses ikke af den arkiverede korrespondance, hvor mange abonnenter Sprog og Kultur havde i de første år. Derimod ligger der mange breve fra personer og institutioner, der udbeder sig tidsskriftet gratis,

og fra andre tidsskrifter, som ønsker en bytteordning. Instituttet fik på den måde langsomt opbygget en beskeden samling af filologiske tidsskrifter. 17. maj 1933 trådte Carlsbergfondet så endelig til med en første støtte på 400 kr. til instituttet.

Langsomt begyndte også arbejdet i marken. Allerede i 1932 modtog instituttet enkelte optegnelser efter møllespørgelisten. Og en oktobermorgen i 1933 ankom der til Århus fire kolleger fra København: Ellen Raae, Svend Jespersen, Ole Widding og Poul Andersen, fagspecialister på hver sit område af folkekulturen. De havde kørt med nattoget - vel sagtens for at spare hotelværelse -, og de agtede at tilbringe en enkelt dag (!) med optegnelser i Vestjylland, kørende i Skautrups bil. De havde til benzinen (der dengang kostede ca. 20 øre literen), men de fik ikke honorar for arbejdet.

Min egen interesse for dialektforskning går tilbage til mit andet studieår 1934 under den nyudnævnte professor Skautrup. Besvarelsen af en prisopgave i 1936 og et studieophold i Uppsala 1938-39 gav mig yderligere anledning til at arbejde med dialektmateriale. I foråret 1940 havde Skautrup så øvelser over danske dialekter, især de jyske, og der blev som afslutning på semestret arrangeret en ekskursion, som skulle følge grænsen mellem øst- og vestjysk. Vi var otte studerende, der deltog sammen med professoren. Turen foregik på cykel og varede 14 dage, og på den tid besøgte vi ca. 70 sogne i et bælte fra Horsenseggen til Vesterhanherred.

Udover de spørgelistebesvarelser (om lydforhold mv.), som vi alle indsamlede, benyttede jeg lejligheden til at studere husdyrnavne (et emne, der havde optaget mig allerede i Sverige) samt navne på gårdens forskellige rum. Senere i 1940 lod Skautrup min spørgeliste om husdyrnavne trykke som instituttets spørgeliste nr. 2.

I maj 1945 ansøgte Skautrup Aarhus Universitet om at få oprettet en assistentstilling til mig ved Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning. Han gav i den anledning en kort redegørelse for instituttets historie og tilstand, som - i uddrag - meget godt illustrerer de daværende vilkår og forhåbninger:

“... arbejdet har fra første færd omfattet såvel en indsamling som en bearbejdelse og publikation af dialektalt og kulturelt stof. Indsamlin-

gen af dialektmaterialet er i det væsentlige foregået ved ulønnet medhjælp af mange interesserede landet over, da der ikke har været midler til rådighed til at honorere fagligt uddannet arbejdskraft.¹ ... Det samlede antal dialektседler er nu godt 150.000. ... Som tilskud ... har Universitetsbestyrelsen fra og med 1933 bevilget 1000 kr. årligt, og endvidere har lederen siden 1934 fra Carlsbergfondet til indsamling, udskrivning og foreløbig ordning af dialektmateriale ... modtaget 800 kr. årligt. Det førstnævnte beløb er medgået til udgivelse af tidsskriftet *Sprog og Kultur*, det sidstnævnte beløb ... i det væsentlige til betaling af studentermedhjælp. ... Lederen har i de forløbne 14 år i øvrigt ikke modtaget honorar for sit arbejde, og da der i stigende grad fra anden side i de senere år er blevet lagt beslag på hans arbejdskraft, har det ikke kunnet undgås, at instituttets virksomhed er kommet til at lide derunder.” Personaleforøgelse var blevet en nødvendighed.

1. maj 1946 tiltrådte jeg stillingen som institutassistent. Institutet var nu beliggende på 3. sal i vestfløjen af den ny hovedbygning – ved siden af Nordisk instituts håndbibliotek og læsesal for studerende.

Af den følgende tid husker jeg især året 1949 som præget af stor aktivitet på instituttet. 2. oktober fyldte H.P. Hansen 70, og Skautrup havde taget initiativet til et festskrift. I løbet af sommeren indkom der 19 artikler om kulturhistorie, 11 om folkeminder og 6 om sprog. Det blev et fornemt værk på 406 sider, og ca. 650 personer og institutioner tegnede sig for det og kom på gratulationslisten.

Skautrup skrev heri om kostaldens navne i de danske dialekter, og selv valgte jeg at beskæftige mig med dialekternes lokkeråb til husdyr. Det var vores hensigt, at begge disse artikler skulle bringe oplysning om den geografiske udbredelse af de forskellige betegnelser. Kostalden havde f.eks. 9 forskellige navne: nøds, mannese, kjørres, kohus, fæhus, øddel, bås, lade, stald. Men hvor sagde man hvad? For Skåne, Halland og Blekinges vedkommende kunne man indhente oplysninger fra svenske dialektinstitutioner, for de danske øers og Sønderjyllands vedkommende i Udvalg for Folkemaal (København). Men fra Nørrejylland havde vi kun oplysninger få spredte steder.

¹ Den omtalte medhjælp blev først og fremmest ydet af de personer, Skautrup biografere i *Sprog og Kultur* 27, s.59ff.

Jeg udarbejdede da en spørgeliste vedrørende disse og andre dialektord, som det fremgår af hosstående illustration. Spørgelisten blev sendt til en lang række jyske dagblade, af hvilke de fleste beredvilligt optog den. Fra deres læsere indløb til instituttet en 60-70 besvarelser. Skautrup udfyldte så de sidste huller på kortet over kostaldens navne ved telefoniske kontakter til stedlige lærere.

De fleste af dem, der besvarede denne såkaldte Avisspørgeliste, blev overtalt til fremover at besvare lignende lister tilsendt fra Jysk Ordbog. Hermed var begyndelsen taget til opbygning af det meddelernet, som siden er udvidet betydeligt og nu i en årrække har omfattet ca. 500 meddelere. Med denne brede og faste kontaktflade til dialektmiljøerne fik Jysk Ordbog en enestående mulighed for at give tætte og detaljerede billeder af dialekternes ordforråd.

Hvad hedder det paa Jydsk?

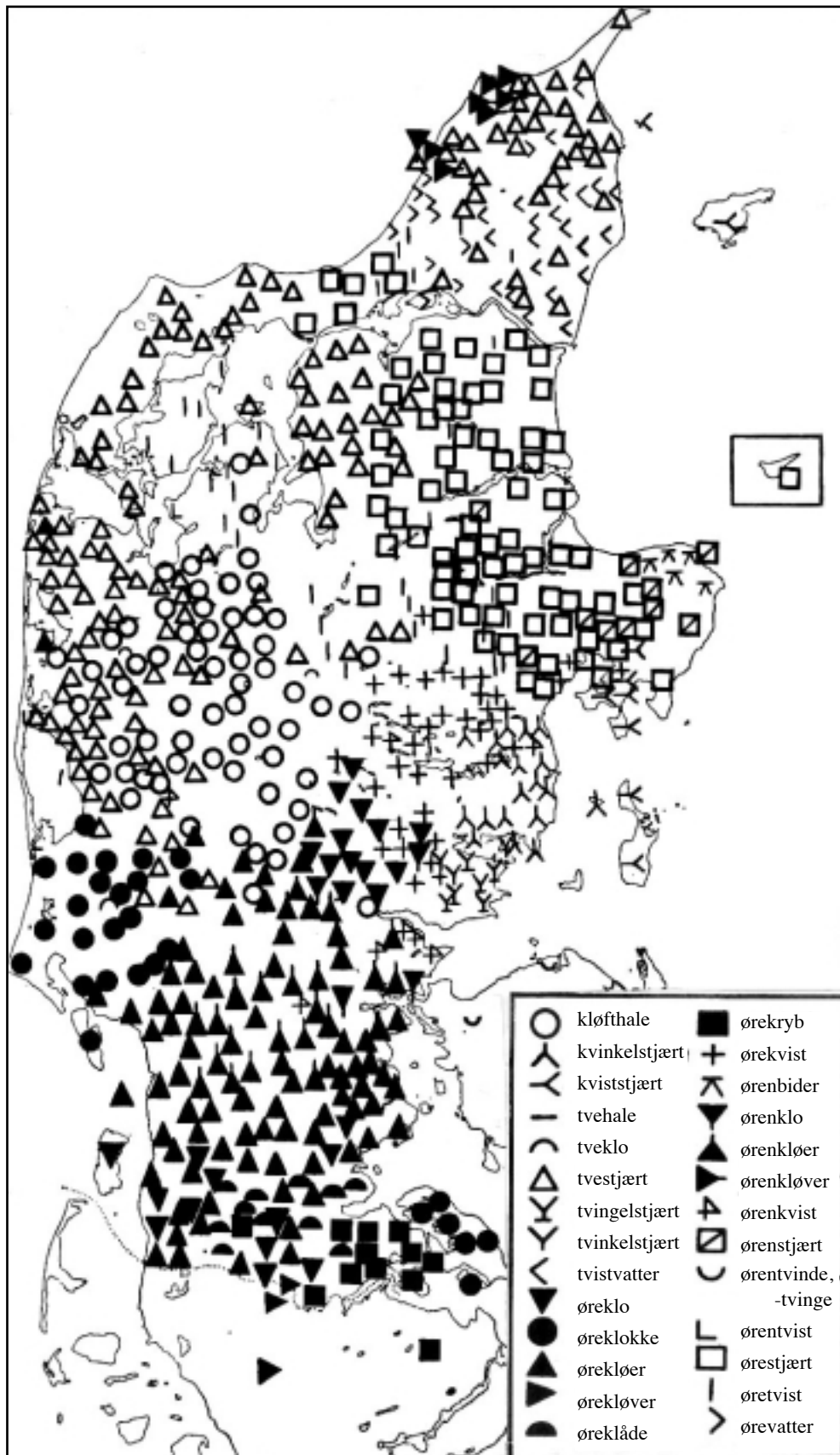
Instituttet for Jydsk Sprog- og Kulturforskning, der har tilhuse paa Universitetet i Aarhus, under Ledelse af Professor P. Skautrup, mangler Oplysninger om en Række jyske Benævnelser for følgende:

1. Hvad kaldtes Gaardens Beboelselænge (Sals, Raaling, Indhus)? - 2. Kostalden (Nøs, Kjørres, Kohus, Kræhus, Fæhus, Fæstald)? - 3. Hestestalden (Stald)? - 4. Pinden i Hønsehuset (Rik, Rane, Raane, Hjald)? - 5. Hvad kaldtes Faaret, naar det første Gang havde Lam (Gimmer, Ungfaar, Læmmefaar)? - 6. Hvad kaldtes Vædderen (Vædder, Buk, Ronnevædder)? - 7. Kastreret Vædder (Bede, Gjældvædder)? - 8. Hunlam (Aalam, Gimmerlam)? - 9. Halvkastreret Hest (Klaphingst, Vrænnik, Halvkod, Urhingst, Halvtig, Hyling, Vrinsker)? - 10. Andrik (Andrækker, Drage)? - 11. Hvordan kaldte (lokkede) man paa Heste; Føl (Fylle, Løf); Køer (Bos); Kalve (Kip); Faar (Mække); Lam; Geder; Svin; Hunde; Katte; Killinger; Høns (Putte Pylle, Tippe); Kyllinger; Ænder (Rap, Wak, Brikke, Bikke, Pille); Gæs?

Ordene i Parentes er Forslag til Hjælp for evt. Meddelere. Det bedes nøje oplyst, i hvilket Sogn Ordene blev brugt. Evt. Meddelere bedes notere Fødeaar og -sted, samt hvor længe de har boet i Fødesognet, endvidere hvilke Ord der er gamle og evt. gaaet af Brug, og sende det til Professor Skautrup.

Avisspørgelisten, som den stod at læse 21. april 1949 i Silkeborg Avis.

Få år efter avisspørgelistens udsendelse var antallet af meddelere steget til nogle hundreder, og midt i 1950'erne kunne der tegnes tætte kort som dette på grundlag af spørgelisterne.

Ørentvistens navne. Efter: N.Å. Nielsen: De jyske Dialekter. 1959, s. 143. Kortet er af pladsmæssige grunde beskåret her, så kun de jyske navne ses.